

BÖSSEMEDER I GÖINGE UNDER ÄLDRE TIDER.

Av

PEHR JOHNSON.

Vid Svenska Fornminnesföreningens årsmöte i Kristianstad sommaren 1916 höll intendenten friherre Rudolf Cederström ett föredrag om Göingebössor under äldre tider. Särskilt uppehöll han sig vid en samling sådana på Skokloster. Karakteristiskt för dessa bössor var den långa pipan med sin korta kolv, vilken senare man brukade garnera med älghorn. Låsen, som ävenledes voro säregna, kallades i regel snapphanelås. Göingebössan var på sin tid mycket berömd. Särskilt erinrade talaren om tvenne bössesmeder från dessa bygder, som levat under slutet av 1600-talet och början av 1700-talet, nämligen Måns Tufvesson och Tufve Månsson i Hasslaröd.

Ur såväl hantverks- som lokalhistorisk synpunkt var detta föredrag av mycket stort intresse, i all synnerhet som detta yrke bedrivits ända in i senare tider. Jag har inom olika delar av häradet gjort efterforskningar angående denna sak och därvid fått kunskap om åtskilligt, som måste anses vara av så stort intresse, att det har värde för offentligheten. En del kompletterande upplysningar ur kyrkoböcker kan möjligen längre fram, bredvid de muntliga berättelser, som här meddelas, lämnas.

Vad de båda bössesmederna från Hasslaröd beträffar vet folktraditionen ännu åtskilligt att berätta om dem. Måns Tufvesson ansågs sålunda vara en mycket skicklig bössesmed, vilken hade förmåga att förvandla järn till stål. Om honom säges det också, att han uppfunnit de s. k. snapphanegevären. Detta torde emellertid

vara skäligen omtvistat. Han kan möjligen ha förbättrat de förutvarande typerna. Bössor tillverkades i Göingebygden redan under 1500-talet, så att han torde ingalunda ha varit den förste bössesmeden därstädes.

Hans son Tufve Månsson var ävenledes en skicklig bössesmed. Denne, som är en av Göingebygdens förnämsta sagogestalter, var enligt Ousby kyrkobok född 1671. I likhet med fadern idkade han på samma gång jordbruk och bössindustri. Om denne Tufve Månsson berättas, att han vid det tillfälle, då danskarna landstigit i Råå under senhösten 1709, befann sig i Malmö. Kommendanten därstädes generallöjtnanten Carl Gustaf Skytte, som själv var en man från dessa bygder, hade fått veta detta. Säkerligen hade han vetskap om att Tufve var en rask och förslagen man, varför han lät uppkalla denne på slottet, där han anförtrorde honom en hel del viktiga brev och depescher, avsedda att tillställas generalguvernören och fältmarskalken Magnus Stenbock, som vid sagda tid befann sig i Växiö i avsikt att där samla den svenska hären, som från olika delar av landet skulle ankomma.

Tufve Månsson lovade också att göra vad i hans förmåga stod för att till fältmarskalken överföra breven ifråga. För ändamålet säges han ha borrarat hål i en av vagnsskaklarne, i vilket han sedan inlade breven. Därefter begav han sig iväg norrut. Till att börja med gick det skäligen bra. De danska strövkårer, som han anträffade, efter vad det uppgives, redan i närheten av Åkarp, läto honom utan vidare passera, sedan vagnen först blivit undersökt och ingenting misstänkt anträffats. Sämre gick det vid ankomsten till Getinge. Där blev han nämligen fasttagen och förd inför befälhavaren på den skans, som därstädes förefanns. På det noggrannaste blev han här undersökt och det berättas, att till och med skjortan på hans kropp var föremål för observation. Man visste, att han kom från Malmötrakten, och man anade, att han medförde brev till general Stenbock. Man lyckades dock ingenting upptäcka. Tufve Månsson kvarhölls emellertid hela dagen, men när kvällen och mörkret inbröt lyckades han obemärkt smyga sig ut ur lägret, få tag i sin skjuts och skyndsamt begiva sig vidare på väg norrut.

Ett par dagar senare kunde han meddela generalguvernören såväl

underrättelser om tillståndet i Malmö, som ock var danskarna befunno sig och möjligen också storleken av deras styrka. Guvernören blev mycket glad över dessa underrättelser och säges ha lovat honom skattefrihet på sitt hemman i Hasslaröd till evärdliga tider, något som dock icke lär ha blivit bestående, emedan Magnus Stenbock tre år senare råkade i fångenskap, varifrån han sedermera icke blev utsläppt.

Med anledning av den fosterländska bragd, som folktraditionen tillmäter Tufve Månsson i Hasslaröd, och som helt säkert även torde ha med verkligheten att skaffa, blev för ett par år sedan, på föranstaltande av doktor L. Holmström, Hvilan, en vacker minnessten upprest vid Åkarp, den plats där han enligt berättelsen första gången under sin äventyrliga resa, sammanstötte med de danska trupperna.

Enligt Ousby kyrkobok, som under denna tid, då herrarne Thomæus, far och sön, voro kyrkoherdar därstädes, är mycket väl förd och ur kulturhistorisk synpunkt mycket givande, hade Tufve Månsson, eller »Hasslaröds Tufve», som han gemenligen kallades, i sitt äktenskap med Bolla Niklasdotter från Hönjarum (med henne hade han blivit gift den 31 maj 1703) sex barn. Av dessa övertog sonen Lars efter faderns år 1747 inträffade död hemmanet. Han var född 1719 samt hade vid 26 års ålder ingått giftermål med Elna Olofsdotter.

Denne Lars Tufvesson var en på sin tid mycket framstående bonde, vilken av allmogen i Göinge hedrades med uppdrag att vid tvänne riksdagar vara fullmäktig i bondeståndet. Huruvida han bedrev smedsyrket är oss icke bekant. Det förefaller knappast troligt. Lars Tufvesson dog först 1802 i en ålder av 83 år. Då var redan hans son Tufve Larsson, född 1765, en framstående man. En annan broder till honom vid namn Sven hade studerat i Lund och under några års tid varit kyrkoherde i Ousby och Loushults församlingar, där han vid endast fyrtio års ålder 1792 avlidit. Han blev stamfader för den bekanta släkten Hasselquist. Tufve Larsson, som efter faderns död övertagit fädernegården, torde icke heller ha bedrivit någon tillverkning av bössor. Han blev faderns efterträdare i riksdagen, där han kvarstannade så länge, att han av Karl XIV Johan tilldelades medalj.

Om än bössesmedsyrket av dessa på sin tid framstående bonde-

män i Ousby församling icke blivit idkat, torde det dock ha upptagits av andra. Enligt därstädes erhållna upplysningar har det nämligen ända in i senare tider funnits personer därstädes, som varit skickliga i att laga bössor samt tillverka lösa delar av sådana. Särskilt skall en släkt, av vilken avkomlingar ännu leva, enligt meddelande av fabrikör Wittström, ha kallats för »Hanens», emedan de varit skickliga i tillverkningen av hanar till bössor. Helt synes alltså icke yrket ha avstannat efter det att dess äldre idkare i Hasslaröd därmed upphört.

Med vetskap om, att i Örkeneds församling sedan gammalt funnits berömda bössesmeder, vände jag mig till en av de förnämsta kännarne av denna sockens historia, lantbrukaren Bengt Håkansson, Kvarnatorp, som beredvilligt meddelade, att enligt hans förmenande hade detta yrke därstädes gamla anor. Sålunda levde under mediet av förra århundradet i Gyllsboda en bössmed vid namn Jöns Persson, mest känd under namnet »Bliss-Jössen». Hans bössor, som kallades »blissingabössor», voro kända och berömda över hela Skåne, framförallt i dess norra delar, samt jämväl i södra Småland och västra Blekinge. Han ägde flera bröder, vilka sysslade med bösstillverkning och diverse metallarbeten, samtliga voro mycket händiga. Familjen hade någon gång inflyttat till Örkened från Blistorp, Näs-ums socken, därav namnet. En släkttradition förtäljer emellertid, att de ursprungligen varit Örkenedsbor, och att några medlemmar av släkten alltid där varit bosatta. Ej heller kunde Bengt Håkanssons sagesman, en sonson till »Bliss-Jössen» uppgiva, när inflyttningen från Blistorp hade skett. Däremot hade han att meddela, att bössmede även av Jöns Perssons förfäder bedrivits. En son till Jöns Persson, Olof Jönsson, ävenledes bosatt i Örkeneds socken, drev jämväl bösstillverkning. Han avled 1915 och var berömd vida omkring för sitt arbete, även han. Bengt Håkansson berättar för övrigt, att »blissingabössorna» eller »blissingarna», som man på allmogespråket brukade benämna dem, voro synnerligen väl arbetade. Kornet var vanligtvis av silver, och kolven pryddes med utskärningar, vanligen föreställande ett älg huvud, synnerligen konstnärligt utskuret.

Detta senare uttalande är synnerligen intressant, sammanställt med uttalandet av friherre Cederström i hans Kristianstadsföredrag.

Och man kan icke underlåta att fråga sig: äro männe de bössor från 1600-talet, för vilka han redogjorde, med sina älghorn på kolvarna tillverkade av äldre medlemmar tillhörande samma släkt? Omöjligt är det icke. Något fabrikationsmärke finnes mig veterligt icke på piporna å Göingebössorna, utan har det uppgivits av flera personer i dessa bygder, att tillverkarna hade olika slags figurer eller märken på sina kolvar. Sålunda hade Måns Ek i Hittarp, om vilken vi längre fram skola tala, ett rådjur på sina kolvar. Vidare finna vi sådana med diverse sniderier, utan djurfigurer, samt jämväl sådana utan sniderier alls. Bengt Håkansson tillägger, att »av Bliss-Jössens bössor finnas ännu en och annan i behåll i Örkenedstrakten, men de äro rätt sällsynta».

För att få ytterliggare underrättelser i samma ämne vände jag mig emellertid till åtskilliga andra personer. Bland dessa var ock förre nämndemannen Per Sonesson i Hjäsås, känd icke allenast som en framstående jägare i sin trakt utan också som innehavare av en ganska betydande samling skjutvapen. Han meddelade också beredvilligt och intressant nog, att den s. k. »Bliss-Jössen» eller Jöns Jönsson, som S. uppgav honom heta (icke Jöns Persson), bodde i Gyllsboda ännu för en 10 å 12 år sedan, då han avled. Per Sonesson hade besökt honom flera gånger, och hade han åt honom både förfärdigat och lagat bössor. Hans smedja var mycket gammal och mycket primitiv, en liten fyrkantig byggnad med en av gråsten murad skorsten. Jöns hade emellertid mycken sysselsättning med sitt bössmede och hans arbete var bekant vida omkring. Till honom kommo jägare från långt avlägsna trakter för att få bössor gjorda eller också lagade. »Den första dubbelbössa jag var ägare av», berättade herr S., »förfärdigades av Bliss-Jössen, och han sade också till mig vid överlämnandet av densamma: 'Om den nu till att börja med skjuter bra, då ska du laga med att skilja dig vid henne så snart som möjligt, men om den däremot skjuter illa, behåll henne, ty då kan du vara övertygad om att den för framtiden blir värd att ha.' — Sedan jag fått henne med mig hem, sökte jag också att skjuta kråkor. Men de första skotten misslyckades obarmhärtigt. Kråkorna flögo och jag lyckades icke under den första tiden träffa målet. Men jag tog Jöns på orden och kom snart underfund med

att han hade rätt. Då bössan väl blivit ordentligt inskjuten, sköt den alldeles förträffligt, och jag skulle icke för stora pengar velat skilja mig vid densamma. För en dubbelbössa brukade Jöns taga 40 kr. och för en enkel sådan 20 à 25. Ett utmärkande tecken för Bliss-Jössens bössor var, att de voro smäckra och vackra till utseendet samt mycket långskjutande och träffsäkra, då de voro inskjutna.»

Enligt Per Sonessons uppgift skulle Jöns för omkring sjuttio år sedan ha flyttat från Blistorp till Gyllsboda. En son till honom heter Bengt Jönsson och är bosatt på Mjönäs gård i Wånga socken, vilken numera innehaves av hans son. Bengt närmar sig numera 70-talet och skall allt fortfarande vid tid och tillfälle syssla med bössmade. Han har lärt yrket av sin fader och kan ävenledes göra nya bössor, vilka i regel äro av samma typ och av samma kvalitet som dem fadern förfärdigade. Herr S. hade sig ävenledes bekant den Olof, om vilken Bengt Håkansson talat. Han var en bror till den äldre Bliss-Jössen och var bosatt i Esseboda. Även han var känd för att tillverka utmärkta bössor, långskjutande och säkra. För en del år sedan betingade »en äkta Blissing» högre pris än andra bössor, som då voro i svängen. Per Sonesson har ännu en dylik bössa i sin ägo, om icke flera.

Äboen Nils Niklasson i Västraby, som i sin ungdom varit en intresserad jägare, som haft många bössor och ävenledes är i besittning av en »Blissing», berättade, att han under 1880-talet besökte den bekante bössmeden i Gyllsboda. Smedjan var den mest primitiva, och Jöns var redan gammal då och hade svårt för att gå. Men han tillverkade synnerligen utmärkta bössor, och den, som en gång fått en sådan i sin ägo, skilde sig icke gärna vid den. En annan sorts bössor, som jämväl voro tillverkade i Örkeneds socken, av Blissingarna eller av någon annan visste han icke, kallades »Svinarygarna», vilka ansågos vara de utmärktaste i sitt slag. De torde numera vara ytterst sällsynta, men berättaren visste från sin barndom, att »Smea-Ågen» i Påarp (Hjärsås socken) hade en sådan, med vilken han sköt nästan vad villebråd som helst. De slogo nästan aldrig fel, gingo ovanligt långt och voro mycket skarpskjutande, vilket Nils Niklasson ansåg vara beroende på järnets beskaffenhet.

Lantbrukaren Olov Trulsson i Lunnom har ävenledes en bössa, som är gammal och skall enligt hans förmenande vara tillverkad i Göinge. Han kan dock icke uppge tillverkaren. Däremot vet han, att den för en mansålder sedan ägdes av en i Göingebygden bekant tjuv vid namn Kapp-Olan, som därmed brukade skjuta svin, då dessa gingo ute, särskilt uppsökte han dem i ollonskogarna och lär han med denna bössa ha fällt en hel del sådana i dessa. Han blev omsider fasttagen och straffad. Bössan kom på auktion och har sedan dess passerat flera mellanhänder, tills den numera stannat i hans ägo, och är den redan betingad för Nordiska Museets samlingar.

Så ha vi slutligen en bössmed från Glimåkra församling, vilken på sin tid bedrivit en livlig verksamhet som sådan — Måns Ek i Hittarp. Enligt upplysningar av en hans dotter, bosatt för närvarande i Broby, var Ek född i Hullingaryd av den förstnämnda församlingen år 1821. Han hade lärt sin konst av Bliss-Jössen samt byggde därefter upp en liten smedja vid det välbebyggda torp på Hittarps ägor, som han brukade och bebodde. Detta skedde omkring år 1850. Även sedan detta skett, gick han ofta upp till Gyllsboda för att där biträda Jöns, då denne var allt för överhopad med arbete. Men han tillverkade ävenledes själv nya bössor. Bland annat gjorde han en sådan till en jägare vid Wadensjö, Landskronatrakten, för vilken han fick mycket beröm och som gjorde, att han sedermera erhöll flera beställningar från dessa trakter. Priserna voro jämförliga med dem, som Jöns i Gyllsboda använde för sina tillverkningar. Ek hade, i likhet med vad vi förut framhållit, ett rådjur på sina bösskolvar. Dessa tillverkade han alltid själv. Vidare brukade han »borra» upp bösspipor, varmed han en tid var mycket sysselsatt. Detta var å bössor, som voro tillverkade av andra, och ansågos de, på grund av denna Eks behandling av dem, bli mycket säkrare och bättre. I likhet med Blissingarnas bössor, ansågos de av Måns Ek tillverkade vara mycket snabbskjutande samt säkra. De gingo ävenledes mycket långt. Under senare år tillverkade han flera bakladdare, som såldes åt olika håll. Understundom ingingo många beställningar, då något gevär hamnat på en plats och blivit omtyckt.

Ek tillverkade själv alla sina redskaper. Under senare åren av

sitt liv var det huvudsakligen med lagning av bössor, som hans tid togs i anspråk. Den, som skriver detta, har i barndomen ofta varit hos Ek med bössor och icke sällan inne i hans smedja. Min far idkade spannmålsaffär i Brobytrakten, och som pojke hade jag att varje vecka köra mjölass till Glimåkra. Därvid färdades jag förbi den stuga, där Ek bodde. Den kringboende allmogen passade då på att skicka bössor för lagning till honom, och det gick knappast en vecka utan att man erhöi dylika uppdrag. Ek tillverkade varjehanda lösa delar till bössorna samt även kolvar till desamma, om dessa voro skadade. Arbetet gjorde han alltid omsorgsfullt och väl, men betalningen var ringa. Det skulle mycket arbete till, om priset skulle springa upp till en krona. Hade man en bössa med sig ena veckan, fick man den i regel med sig därifrån den andra. Var det endast en mindre reparation, fick man den för dagen.

Måns Ek avled år 1904 och ligger begravnen på Glimåkra kyrkogård. Men hans lilla smedja står allt fortfarande kvar samt användes numera som vedbod av den person, som är innehavare av torpet.

Under min beröring med personer i olika delar av dessa trakter hade det berättats mig, att böss-smeder ävenledes skulle ha funnits i Västra Göinge skogsbygder. Saken föreföll intressant därför, att det uppgavs, att även dessa skulle ha förfärdigat »snapphanegevär», som allmogen ofta benämnt sådana, som tillverkats av de äldre bössmederna. Vid ett besök i Vittsjö under förliden sommar kom också denna fråga på tal, varvid handlanden A. J. Danielson därstädes fann sig intresserad av saken samt lovade att göra nödiga undersökningar. Detta löfte har han också infriat, i så måtto, att han senare meddelat, att i Röke socken för en del år sedan funnits en bössesmed vid namn Per Hansson. Han hade sin hemvist på lägenheten Källehål. Han skulle enligt rökebors utsago »vara den ende av sitt fack». Var han kommit ifrån eller av vilken han lärt, hade man emellertid icke något besked att ge.

Av de gjorda undersökningarna framgår emellertid med önskad tydlighet, att bössindustrien, om man nu får benämna den så, icke allenast har gammal hävd i Göingebygden, utan också att den ända in i senare tid där bedrivits.